

I S M E R T E T É S E K

Horváth János: *A magyar vers*. Budapest, A M. Tud. Akadémia kiadása, 1948; 16-r. 314 lap.

A hetvenéves nagy tudós megint egy klasszikus művel gyarapította a magyar irodalomtörténetet. A magyar vers mibenléte már évtizedek óta foglalkoztatta és mindenki tudja, milyen lényegbe vágó megállapításokat közölt egyrészt *Magyar ritmus, jövővény versidom*, másrészt *A középkori magyar vers ritmusa* című nagy tanulmányaiban. (Ez utóbbinak különös érdeme volt, hogy véget vetett bizonyos levegőben lógó romantikus elméleteknek és rámutatott arra, hogy a magyar nyelvben rejlő ritmusigény miként illeszkedett a középkori latin verselés ösztönzéseire.)

Ezúttal egy nagyobb, az alapvető problémáig lenyúló könyvet szentelt a magyar irodalomtörténet mestere a magyar vers napjainkban eléggé elhanyagolt kérdésének. Mint a nyelvben, úgy a versben is a magyarság lelkületének, szépérzékének egyik legkonkrétabb, füllel hallható, pontosan kielemezhető titkai rejlenek, melyek közösek mindenkivel, aki magyarul beszél és gondolkodik, a kis gyermektől — és főleg a kis gyermektől — egészen a költőig, aki e titkok bírója és tovafejesztője. Ezért köszöntjük örömmel ezt a művet, mely a szerzőt jellemző magyar lelkülettel vezet be a kérdés lényegébe.

A magyar vers kérdése kétségtelenül megérett egy ilyen részletekbe menő, de egyúttal nagy távlatból összefoglaló elemzésre, mely általános elméleti, nemzeti ritmikai, történeti és stilisztikai szempontokat egyaránt felölel. Horváth János módszerében mindenütt felismerjük a tudós gondosságát, teljes lojalitását az ellenfelekkel szemben és nagy tiszteletét a régi elődök iránt, kik kérdéseivel foglalkoztak. Hogy pedig az efféle történelmi visszaillesztés milyen meglepetésekkel szolgál, arra klasszikus példa, amikor felfedezi irodalmunk legkorábbi verstani érdekű nyilatkozatát Zrínyi Miklós egyik kortársának megjegyzésében (297. l.) s ebből értékes következtetéseket von le Zrínyi verselésének megértéséhez.

A könyv a ritmus-elméletek ismertetésével kezdődik — általában magyar, német és francia írók szerepelnek¹ — és bár H. J. elismeri a ritmusban az ember fiziológiai berendezettségének megfelelő szükségletet, az ismétlésen alapuló ritmus azonban szerinte „az emberi szellem szükséglete s rendező tevékenységének eredménye”. A nyelvi ritmusra áttérve bőven elemzi Arany János elméletének kialakulását, felismeri Erdélyi János szerepét a „gondolatritmus”-ra vonatkozó nézeteiben, kiássa fontos két nyilatkozatát, mely eddig nem szerepelt a verstani irodalomban (29. l.) Arany ugyanis később felismerte, hogy a magyar ritmusban nincs szó-hanem csak *szóköltési* hangsúly és hogy „egy szótag sincs, mely néha hangsúly nélkül ne mondatnék a beszédben” (29. l.). Másutt Arany még fontosabb felfedést tesz: azt, t. i., hogy a ritmikus beszéd a közbeszéddel ellentétben is hangsúlyoz saját igényei szerint. Ugyancsak Arany fedezte fel a ritmus prioritását a költői alkotásban, a ritmustól való „sodortatást”. A H. J. idézte Fromentin mellé odatehetjük Lamartine idevágó vallomását, aki járás közben alkotott fülebe zengő ritmusokra és idézhetjük Balassa Bálintot is, aki Pozsony városából „kimentében” szerezte a szép bécsi utcalányról írt énekét, miközben egyszerre két szláv táncnóta is lüktet elméjében.

¹ Az idézett nagy szakembereken kívül ajánlatos lett volna még a svájci Spoerri: *Die frcnz. Metrik*; München, 1929. c. könyvét is figyelembe venni.

Igen tanulságosak H. J. azon következtetései, melyeket a gyermek-versekből és a magyar nyelvi szólásokból, ikerszavakból von a magyar ritmus-igény mibenlétére.

Fontos fejezet a „dalvers” és „szóvers” különbségeiről szóló. A magyarban mindakettőnek megvannak az igényei, de régi költőink megítélésénél nem szabad elfelejtenünk, hogy szövegeik elsősorban énekre készültek s így kísérli meg H. J. egy másik fejezetében Zrínyi úgynevezett „darabos” verselésének, cenzurátlan sorainak megmagyarázását. Kodály felfedezését használja fel, aki hallotta a moldvai csángóktól Gyergyai Árgirusának alexandrinusait szabályos ritmizálás és megállás nélküli hangsorokban énekelni. Zrínyi is ilyen melopeciára írhatta verseit (216. l.), nem törődve az üres deklamálás igényeivel.

Természetesen sok szó esik a verses beszéd tagoltságáról és a hangsúlyról is, amit H. J. *versnyomatéknak* nevez. Itt igen tanulságos fejtegetéseket kapunk arról, hogy a vers mint töri át a beszéd szokásos hangsúlyrendszerét saját szükségletei értelmében, bőven hallunk a „csend” és a „kedélyi nyomaték” szerepéről és újra, alaposan kimutatja Gábor Ignác idegen ritmusból kikövetkeztetett rendszerének tévedéseit. Az ütemegyenlőség és szótagszám viszonya is szorosan foglalkoztatja a szerzőt: itt igen érdekes a „szaporázás” vagyis a szótagszám alkalmi megváltoztatásának elemzése, amit a gyermekversek tanúsága igazol a legmeggyőzőbben.

A sor- és versszakképletek közül csak a legfőbbekkel: a tizenkettőssel, a tizenegyessel, a tizessel és a nyolccassal, a versszakok közül a Balassa- és a Himfy-szakasszal foglalkozik bővebben, mindenütt tisztázva a kérdés történetét és értékesítve eddig ismeretlen anyagot is. A ritmizálás, szavalás kérdésében nem tart a színművészekkel, akik realizisztikus színpadi igényekhez szabják felfogásukat. A magyar nyelv és vers öncélú szépségeit hangsúlyozza egyrészt a szótag- és mértékszámolókat, másrészt a logikai értelmezők túlzásai-val szemben.

Egészen eredeti a „versmondattan” fejezete, amelynek egyes kérdéseit nagyjában a költői stílus és „licentia” rubrikái alatt szoktak tárgyalni. Egészen érdekes, milyen régi időre, a Mária-siralom írójához megy fel a verselők szabadsága a magyar mondat- és hangtan sémáival szemben. Ismerjük H. J. korábbi értekezését a „közölés”-ről (Nytud. Közl. XXXIX. 1909), és egyik tanítványának, Fajcsék Magdának tanulmányát (Hagyományossá vált mondatképletek középk. és XVI. sz. verseinkben, Budapest, 1942). Most összefoglalást kapunk mindezekről, újabb, bő anyagot, főleg a régi írókból, ami arra vall, hogy a régi magyar verselők is sajátos, a költészethez szabott nyelvet fejlesztettek ki s hogy a későbbiek is ennek hagyományából éltek.

Irodalomtörténészek és szociológusok könnyen elfelejtik, hogy ami a festőnek a szín, a szobrásznak a kő, az a költőnek a ritmus. A költői alkotásnak lényegesebb kelléke, mint a gondolat. Horváth János könyve visszavezet bennünket a költői alkotás egyensúlyának helyes felismeréséhez. A könyv legjobban időben jött: most, hogy Kodály, Bartók, Szabolcsi kutatásai után már világosan látunk a magyar népzene legfőbb kérdéseiben, a magyar metrum, a magyar vers kérdése is elért a megvitatás lehetőségének döntő fázisához. Horváth könyve nemcsak pontot tett Arany János, Arany László, Négyesy László, Torkos László, Hodossy Béla és Gábor Ignác tanulmányai után, hanem tágra nyitotta a kaput a további kutatás előtt. Tömör alkotás, zárt egész, de egyúttal termékeny, gondolatébresztő is, mely minden ép magyar nyelvérvékű embert csak gyönyörűséggel tölthet el.

ECKHARDT SÁNDOR

Zolnai Béla: *A janzenizmus kutatása Középeurópában*. I. kötet. Kolozsvár, 1944. Universitas Francisco-Josephina, Acta Philosophica 4. 188 lap.

Barokk és fölvilágosodás határterületének egyik legizgalmasabb irodalmi és vallástörténeti problémája a janzenizmus. Mindkettővel összefügg: a barokk misztika érzelmi mélységei táplálják, de a fölvilágosodott racionalizmust is előkészíti. Zolnai Béla kitünő ismerője ennek a világnak: már vagy huszonöt éve foglalkozik vele. Számos kisebb-nagyobb tanulmány és egy kitünő Rákóczi-monografia után most külön a janzenizmusnak szentelt összefoglaló mű első kötetében ad számot eddigi kutatásairól.

A XVIII. századi Magyarország könyvtáirai támaszkodva vázolja föl szerzőnk a középeurópai, elsősorban dunamedencei janzenizmus útját. Nagy akribiával, gondos erudícióval dolgozik, s az anyagnak szinte kiemeríthetetlen bőségét gyűjti össze. Olyan gazdag ez az anyag, hogy sokszor már csak utalások formájában juthat a fölmerülő problémáknak hely. Bizonyos földrajzi elrendezést vesz alapul, nagyjában a XVIII. századi Habsburg-monarchia beosztását követve szól a holland és belga janzenista áramlatok kezdeményező szerepéről, majd a német és olasz janzenizmus néhány fontosabb publikációját vizsgálja, végül bőségesen foglalkozik a terézianus és jozefinista Bécs gallikán-janzenista-antikurialista világával. Nagyon helyesen ismeri föl a jozefinizmust, febronianizmust és janzenizmust vallástörténeti összefüggéseit, s ő is hozzájárul ahhoz, amit Eduard Winter tett sokban hasonló tárgyú munkájával (*Der Josefianismus und seine Geschichte*. Brünn—München—Wien, 1943): segít eloszlalni sok félreértést, mely a nagy császár-reformátor, II. József alakját körülvette.

A bécsi janzenizmushoz kapcsolódva néhány prágai, gráci, laibachi kiadványt vizsgál Zolnai, majd rátér könyvének központi anyagára: a XVIII. századi Magyarországra. Bevezetésül külön fejezet szól Fesslerről, a magyar felvilágosodás egyik legérdekesebb alakjáról. Mozgalmas életpályájából szerzőnk ügyesen elemzi ki a janzenista vezérmotívumokat. Majd a Dunántúl következik, az egyes egyházi középpontok köré csoportosítható janzenista vagy a janzenizmus iránt érdeklődő áramlatokkal és egyéniségekkel. Sok érdekes és meglepő adat merül fel, s a XVIII. századi Dunántúl egész szellemi gazdagsága szépen bontakozik ki előttünk. Legnagyobb egyénisége ennek a janzenista, vagy legalább is a janzenizmussal rokonszenvező Dunántúlnak Horváth János székesfehérvári püspök, de új megvilágításba kerül a késő-barokk Pécs nagy humanista mecénása, Klimó György püspök is.

Bőséges anyaggal körvonalazza az utolsó fejezet a XVIII. századi Pozsony szellemtörténetét. A jezsuita-janzenista kontroverziák, a fölvilágosodás és katolikus konzervativizmus harca, a generális szeminárium, a francia forradalom nyugtalanító, vitátérbeszto hatása: mindez új színekkel gazdagítja a régi magyar főváros szellemi életét. Legérdekesebb talán a Pozsonyban publikáló tihanyi apátúr, Vajda Sámuel Krisztus-regényének elemzése, valamint jezsuita létére a „reformkatolikus“ áramlatokkal sokban rokonszenvező Molnár János portréja. Érdemes volna mindegyiküknek külön monográfiát szentelni. Közeli párhuzamként pedig azok az adatok kínálkoznak, melyeket Winter hoz föl az osztrák és cseh bencések nagy szerepéről a XVIII. század janzenista-jozefinista mozgalmában, valamint az ugyancsak „reformkatolikus“ prágai jezsuita természettudós-filozófusról, Josef Steplingről.

Problémák és szempontok egész sora merül föl Zolnai kitünő könyve kapcsán, melyek mind érdemesek volnának további vizsgálatra. Ilyen mindjárt

Garampi bécsi nuncius alakja. Winter a vatikáni nuncius-jelentések alapján a jozefinizmus és janzenizmus elszánt ellenlábását látja benne s azt írja róla: „Garampi war von Anfang an der kirchlichen Reformbewegung in Deutschland feindlich gesinnt“. (256. l.) Zolnai viszont a nuncius „kriptojanzenizmusáról“ ír, s fölemlíti, milyen érdeklődéssel gyűjtötte Garampi a janzenista publikációkat... A XVIII. század sajátos „kétarcúságát“ mutatja ez a főpap.

A prágai fejezetben szerepel egy munkájával Cosmas Schmalpus: nevéhez szerzőnk nem fűz megjegyzést. Winter könyvéből, aki itt P. Paulus Sladek kéziratosa prágai disszertációjára (1931) támaszkodik, megtudhatjuk, hogy ez az ágostonrendi professzor (1730—1811) a janzenista ihletésű „keresztény fölvilágosodás“ jelentős úttörője volt eseh földön. A Zolnainál említett Plorer bécsi szemináriumi direktor a svájci származású Balthasar Blarerrel azonos, aki előbb a brünni szeminárium spirituálisja volt, majd Bécsbe hívták, s aki a janzenista vallásosság szélsőségesen exaltált formáját képviselte.

Gazzaniga bécsi teológia-professzor pécsi utazását, kapcsolatait a janzenista érdeklődés Klimó püspökkel hasznosan egészíthetjük ki néhány, a pécsi janzenizmusra vonatkozó adattal. 1947 nyarán alkalmunk volt a pécsi ágoston-téri plébánia, az egykori ágostonrendi kolostor megmaradt régi könyveit átnézniük, s ebből megállapíthatjuk azt, amit már Winter is lezögeezett: az Ágoston-rend gyakran a janzenista eszmék szállásainálója volt. Pécsi könyvtárakban megvolt Sacy több műve német fordításban, a janzenisták szigorúbb gyóntatói praxisához sokban közelálló ágostonrendi Gregorius Schoonaerts: *Examen Confessariorum* (Coloniae Aprippinae, 1720) c. műve, valamint Cesare Benvenuti da Crema németre fordított Szent Ágoston-könyve, melynek már hosszú címe is elárulja szellemi provenienciáját: *Der von sich selbstem redende Augustinus, das ist Lebens-Beschreibung dieses Grossen Vatters, Bischoffs und Kirchen-Lehrers aus dessen selbst eigenen Schrifften und Büchern heraus gezogen, in einem Frantzösischen grossen Werk, wie auch in einem Lateinischen, in einer richtig wohl anfeinend-gehender Form zusammen gezogen, nachgehends in das Welsche übersetzt.* (Augsburg-Graz, 1731.) Erdemes volna kinyomozni, nem valami janzenista kiadvány volt-e az a nagy francia munka, melynek alapján Benvenuti dolgozott... Janzenista törekvésekhez közelállónak látszik Richard Arsekin: *Theologia* (Coloniae Agrippinae, 1700.) c. könyve is, mely szintén megvan a pécsi gyűjteményben, Zolnai különben maga említi, hogy Köln a janzenista publikációk szempontjából valóságos „külvárosa“ volt Párizsnak.

Figyelemreméltó, bár kissé kevés, amit szerzőnk Zágráb és Laibach szerepéről ír. Észreveszi Zágráb és Pécs kapcsolatait: szerintünk ezek kétoldalúak voltak, hiszen Pécs a XVIII. században még harmadrészben horvátajkú, és papjait is részben a Dráván túlról kapja. Zágrábban jelenik meg 1751-ben Antonius Wernle könyve a keleti és nyugati Egyház kontroverziáiról. Zolnai említi a könyvet, de hozzátehetné még azt is: a keleti Egyház iránti érdeklődés a janzenizmus jellemző jegye. A XVIII. század első felében Utrecht és Konstantinápoly úniójának terve is fölmerült... A gallikanizmussal, janzenizmussal, kuralizmussal, episzkopalizmussal kapcsolatos vitákat pedig Ukrajnában is figyelemmel kísérték a XVII. és XVIII. század kievi pravoszláv teológusai, így tehát nem állíthatjuk, hogy Magyarországtól Keletre és Déltre ezek az áramlatok nem bírtak semmiféle értelemmel. Ami Laibachot illeti, Zolnai maga megállapítja, hogy az ottani janzenizmus kuta-

tása nem tekinthető lezártnak. Ehhez megjegyezhetjük: a XVIII. században egyáltalán nem anakronisztikus dolog szlovén irodalmi tudatot keresnünk, hisz a szlovén nyelv már a XVII. század végén a fejlettség olyan fokára ért, hogy az európai barokk legmerészebb stílusvirtuozításait is képes volt visszaadni. Példának hozhatjuk föl a kapucinus Johannes a Sancta Cruce prédikációit. (*Promptuarium Sacrum*. Pars tertia. Labaci, 1696.)

„Nincs még egy nemzeti irodalom, ahol egy jezsuita számottevő lírikusként szerepeljen“ — írja szerzőnk Faluival kapcsolatban. (168. lap.) Ez a megállapítás kis módosítást kíván, ha például Csehországra gondolunk. A mai cseh irodalomtudomány mint a XVII. század legnagyobb lírikusát tartja számon a jezsuita Bedřich Bridelt, a XVIII. század egyik prágai jezsuitája, a Cysarztól fölfedezett és méltatott Johannes Oppelt pedig a német költészet terén jeleskedik. De hivatkozhatnánk a német Friedrich Spere is.

Problémák egész légióját veti föl a pozsonyi generális szeminárium. „Vallástalanságáról“ szóló legendák még napjaink történetírásában is fölbukkannak. Ezt a vádat azonban halomra dönti Zolnai névjegyzéke, melyből kiderül, hogy növendékei sorából nyolc püspök, egy érsek, azonkívül számos jeles egyházi író került ki. Hogy a pozsonyi szeminárium a „nyelvszeretés epochájának“, sőt a „dunántúlíságnak“ egyik bölcsője volt, arra már Brisits Frigyes utalt. (*A XIX. század első fele*. Budapest, 1939.) Érdekes egyébként, hogy Winter szerint a lemergi generális szeminárium hasonló szerepet játszott az ukrán nyelv és irodalom újjászületésében... Jó volna megvizsgálni azt is, mennyiben függ össze Horváth János püspök irodalmi-teológiai érdeklődése az 1800-as évek még erősen jozefinista és janzenista ihletésű német „reformkatolicizmusával“, Bolzano és a tübingai vagy bonni kör működésével. Egy másik volt pozsonyi szeminarista, a történetíró Fejér György teológiai munkáiban Meszlényi véleménye szerint még az 1810-es években is fölbukkannak jozefinista-janzenista inspirációk.

Termékeny és gondolatébresztő munka Zolnai könyve. Ért ahhoz, hogy mondanivalóját nemcsak tudományos pontossággal, hanem a gyakorlott stílissza lendületével élénk adja. A XVIII. század és az 1800-as évek magyar és dunavölgyi szellemi életének ismeretét sok értékes adattal gazdagította. Érdeklődéssel várjuk a második kötetet, mely a Felvidék, Erdély és az Alföld janzenizmusát, majd pedig a magyar protestantizmus janzenista kapcsolatait fogja vizsgálni. Reméljük, nem kell soká várjunk megjelenésére.

ANGYAL ENDRE

A szerkesztőséghez beküldött könyvek:

Bárczi Géza: *Mutatvány a magyar nyelvatlasz próbagyűjtéséből.* Szerkesztő — Munkatársak: Bakó Elemér, Gálffy Mózes, Héjjas Zoltán, Kálmán Béla, Kovács István, Lőrincze Lajos, Márton Gyula, Szabó Dénes, Szabó T. Attila, Varga Lajos, Végh József. Budapest. Kiadja a Magyar Nyelvatlasz-Bizottság 1947. (A Magyar Nyelvatlasz Munkálatai 2.) 8-r., 74 lap szöveg és térkép.

1848—1849. évi iratok a nemzetiségi megbékélésről. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium és a centenáris ügyosztály támogatásával kiadja a Magyar—Román és a Magyar—Jugoszláv Társaság. 8-r., XVI + 218 lap. (1948).

Magyar Századok. Irodalmi műveltségünk történetéhez. Egyetemi Nyomda. Budapest 1948, 8-r., 328 lap (Horváth János- emlékkönyv).

Waldapfel József: *Forradalom előtt.* Buda-Pesti tollrajzok és életképek Petőfi korából. Franklin-Társulat 16-r., 212 lap.

Szalai Sándor: *Bevezetés a társadalomtudományba.* Budapest, 1948; Egyet. Nyomda; 16-r., 186 lap.

Kiss Árpád: *Nevelés és neveléstudomány.* Budapest, Egyet. Nyomda 1948; 16-r., 352 lap.

Madách Imre: *Az ember tragédiája.* Kardeván Károly jegyzetével és magyarázataival. Budapest 1948, Magyar Élet kiadása. 16-r., 240 lap.

Klaniczay Tibor: *A fátum és szerencse Zrínyi műveiben.* Irta — Kiadja a Pázmány P. Tud. Egyet. böles. kara. Budapest 1947; 16-r., 54 lap. Bölcsészeti Értek. 6.

Cahiers de Littérature comparée. I. 1948. Kiadja: Institut de Litt. comp. de la Fac. des Lettres de Budapest. 8-r., 66 lap.

